

Fattigstugor och fattigvård

Långt innan Sverige blev ett välfärdssamhälle fanns det bestämmelser för vilket ansvar socknen hade för sina fattiga. Fattigstugor uppfördes enligt tiggeriförordningen. Fattigstugan vid Järfälla kyrka beboddes ända fram till 1969.

I de yngre generationerna är det nog många som tänker på Emil i Lönneberga när de hör ordet fattigstuga. Ett av Emils godhjärtade ”hyss” var ju att bjuda in alla hjonen i Lönnebergas fattigstuga på julkalas i Katthult när han upptäckte att den elaka föreståndarinnan Kommandoran ätit upp all julmat, utan att de gamla fått smaka en endaste liten bit. När Astrid Lindgren växte upp på 1910- och 20-talen var fattigstugan en realitet – inte bara i Småland utan överallt i Sverige. ”Att hamna på fattigstugan” och bli ”fattig-hjon” kunde i värsta fall bli verklighet för den som levde på marginalen.

Fattigstuga och skola i ett

I äldre tider fick de fattiga klara sig bäst de kunde. Tiggeri var ett vanligt sätt att överleva. År 1642 kom en tiggeriförordning som stadgade att socknen hade det yttersta ansvaret för de fattiga. Socknarna skulle uppföra fattigstugor där de kunde bo och se till att de fick underhåll genom allmosor, det vill säga gåvor från andra sockenbor. På så vis skulle man undvika att de gick runt och tiggede.

Det dröjde 111 år innan Järfälla hörsammade förordningen och den första fattigstugan uppfördes. I början av 1700-talet försökte man lösa frågan genom att dela in Järfälla i nio olika rotar, som skulle dela på försörjningen av tio fattiga. Först 1753 startade byggnationen av Järfällas första fattigstuga. Den låg i Barkarby, i kvarteret mellan nuvarande Enköpings-, Norrviiks- och Häradsvägarna. Fattigstugan rymde bara två rum och en förstuga. Det ena rummet användes dessutom som skollokal ända fram till 1800-talets början, så man inser att det var trångt – men knappast trivsamt. För 1772 finns en uppgift om att 15 personer räknades som fattiga i Järfälla.

Det gamla rotesystemet ersattes i början av 1800-talet med ett nytt system. De olika gårdarna skulle skänka säd och sovel utifrån sin egen storlek. Arrendebönderna på de mindre gårdarna protesterade och menade att säterierna borde bidra med en större andel och efter vissa ändringar genomfördes förslaget. Enligt ett reglemente från 1848 innebar den så kallade fattigdelen att de fattiga fick rågmjöl, potatis, ärtor, korngryn, sill och salt fläsk samt tre riksdaler i kontanter.

Fattigstugan något eller några år innan den brann ned i december 1975. Norra stigluckan t.v. och bisättningshuset t.h. Foto ur Järfälla kommuns bildarkiv. Fotograf:

Alla var dock inte berättigade till en hel fattigdel, utan en individuell bedömning gjordes.

74 personer i sex rum

År 1834 uppfördes en ny fattigstuga. Troligen hade den gamla blivit för liten, men också läget nära Barkarby torg med dess rätt beryktade krog spelade in. Den nya fattigstugan blev istället granne med Järfälla kyrka. Vid nybyggnationen togs virke och tegel från den gamla fattigstugan tillvara. I mitten av 1840-talet slog skörden fel flera år i rad och trycket på fattigvården blev så stort att socknen tvingades låna pengar för att möta behovet av hjälp. En ”soppkokningsanstalt” inrättades och de fattiga som inte fick plats i fattigstugan erhöll en liten summa pengar.

Fattigstugan byggdes till med två rum 1868 och kom då att bestå av sex rum, fyra i bottenvåningen och två på vinden. Men enligt en förteckning från samma år bodde inte mindre än 74 personer här och av dem var 29 barn. Rummen i bottenvåningen var ungefär 30 kvadratmeter stora och vi vet genom förteckningen att det i ett av dem bodde 21 personer och i ett annat 18. Att barn bodde i fattigstugan var inte ovanligt, dels kunde de tillhöra en fattig familj, dels kunde de vara föräldralösa. Dock försökte man genom det så kallade utackorderingssystemet se till att barnen i första hand fick plats på gårdarna och torpen i socknen. Den som tog emot fattiga och föräldralösa barn fick en ersättning av socknen och

eftersom kostnaderna skulle hållas nere så blev det oftast den som ”bjöd lägst” som fick ta hand om barnen. Barnen i sin tur utnyttjades som arbetskraft och fick ofta slita hårt, så krasst nog kanske ett liv i fattigstugan trots allt i vissa fall var bättre än att tjäna lilldräng eller lillpiga.

Ombyggnation och brand

Ett nytt ålderdomshem uppfördes 1914 vid kyrkan och de gamla flyttade dit. Men under 1920-talets depression blev trycket på fattigvården återigen stort. Fattigstugan byggdes om till sex lägenheter för bidragstagare och var bebodd ända fram till 1969.

Kyrkofullmäktige tog 1972 det inte alltför framsynta beslutet att låta riva fattigstugan efter dokumentation. Det dröjde tre år innan beslutet verkställdes, men under rivningen började byggnaden brinna. Därmed gick en viktig del av Järfällas socialhistoria bokstavligen upp i rök. Det enda som idag minner om fattigstugan är en skylt på platsen där den låg.

*Ingrid Kennerstedt Bornhall,
Järfälla kultur*